

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні

МАЛИШЕВА МАРИНА АНАТОЛІЇВНА



УДК 81'37=161.2]:252.8

**ІМПЕРАТИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ У СУЧАСНОМУ
ПРАВОСЛАВНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Працю виконано на кафедрі української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова МОН України.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор
Леута Олександр Іванович,
професор кафедри української мови
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Бріцин Віктор Михайлович,
головний співробітник Інституту
мовознавства імені О. О. Потебні
НАН України

кандидат філологічних наук, доцент
Доценко Олена Леонідівна,
доцент кафедри української мови
Київського університету імені
Бориса Грінченка

Захист відбудеться „25” вересня 2018 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.172.01 Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України за адресою: (м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (м. Київ, вул. Грушевського, 4) та на офіційному сайті установи (www.inmo.org.ua/svr/anons-zaxistiv.html).

Автореферат розіслано „___” серпня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент



В. І. Ярмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню імперативних мовленнєвих актів у сучасному православному релігійному дискурсі. У роботі здійснено спробу комплексного дослідження імператива як лінгвістичної категорії у безпосередньому синкретизмі із прагматикою, залучаючи здобутки, принципи та механізми із суміжних дотичних галузей знань, яких вимагав предмет дослідження. У дисертації створено релігійну таксономію імператива за принципом фізичної дисперсії світла; розроблено дисперсивну побудову релігійних імперативних прагмем; визначено методи та прийоми релігійного адресантного мовного впливу на свідомість адресата; удосконалено методологію дослідження релігійних мовленнєвих актів.

У сучасній мовознавчій науці спостерігаємо значний інтерес до функційно-комунікативного опису мови, якому сприяють демократичні та глобалізаційні процеси у суспільстві, активний розвиток новітніх технологій, вільнодумство, доступність до практично всіх культурних надбань людства тощо. Результатом таких процесів є активне зростання ролі комунікації, як одного із модусів вияву мови, що обслуговує всі соціальні Інститути, у яких життя мовних законів будується за власною функційною системою координат. Таку багатовекторну власну природу мова реалізовує в дискурсі. У контексті людського буття особливої актуальності набуває вивчення мовленнєвої діяльності у релігійному житті, предметно-знаковим носієм якої є релігійний дискурс. Релігійна комунікація, ціллю якої є долучення людини до Бога, відображає не лише молитовні, сповідальні, обрядові, пояснювальні, оцінні, емоційні та інші мовленнєві акти, але й має у своїх вербальних та невербальних діях ядрову та периферійну персвазійну імперативність, яка яскраво відображається у мовленнєвому жанрі церковної проповіді.

Лінгвопрагматику дискурсу досліджували в теоретичному аспекті М. Аріель, В. Борботько, М. Йоргенсен та Л. Філліпс, О. Кубрякова, Ж. Куртін, Е. Пульчінеллі Орланді, С. Тічер, Р. Робен, П. Серіо, М. Пешьє, К. Фукс, Т. Шмельова, семіотичному (Ч. Пірс, О. Шейгал), когнітивному (Н. Білозерова, С. Гусаренко, С. Ракітіна, Т. Ширяєва, І. Рус-Брюшініна), лексико-граматичному (Дж. Дюбуа, М. Колокольникова, Л. Нефьодова, П. Лобас), семантичному (О. Даскалюк, Н. Коміна, Ю. Пирогова), синтаксичному (Н. Кудрявцева, М. Таїрова), лінгвокультурному (К. Бобирєва, В. Карасик, К. Седов, Г. Бурова), інституційному (Н. Бізюков, С. Виноградова, Т. Грушевська, Т. Музичук), філософському (М. Бердяєв, О. Лосєв, М. Фуко) аспектах та інші.

Актуальність теми дослідження зумовлена комунікативно-маніпулятивним впливом Церкви як Інституту релігії на суспільні світогляди через прагматичні чинники адресанта, що реалізуються у відповідному мовленнєвому релігійному акті як елементарного носія комунікативного смислу з відтінком імперативної дії, а також відсутністю спеціальних лінгвопрагматичних досліджень мовного коду сучасного православного релігійного дискурсу.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертації пов'язаний із комплексною науковою темою кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

“Лінгводидактичний опис функціонування української мови”. Тему затверджено Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 07.04.2015 року).

Мета дослідження – комплексний аналіз лінгвопрагматичних особливостей використання, функціонування та прагматичного ефекту імперативних мовленнєвих актів проповідника у сучасному православному релігійному дискурсі.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань:

1) здійснити огляд та систематизацію наукових лінгвопрагматичних теоретико-практичних досягнень у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, а також узагальнити практичний науковий досвід вивчення релігійного дискурсу;

2) з’ясувати релігійні принципи побудови мовленнєвої комунікації у проповідництві Патріарха Філарета як мовленнєвого жанру персвазійного православного ораторства;

3) дослідити імператив як особливий мовленнєвий акт та установити особливості прагматичного потенціалу мовних характеристик імперативності у релігійному проповідницькому дискурсі;

4) розробити таксономію імператива крізь призму логіко-інтуїтивної диференціації волевиявлень релігійного тексту, а також з’ясувати прагматику семи імперативних спектрів, які є дисперсивними відтінками наказу, їхню семантичну структуру, взаємодію, конотованість за умов сталого та змінного релігійного контексту;

5) установити парадигматичні та синтагматичні властивості імператива;

6) проаналізувати комунікативний паспорт мовця у релігійному дискурсі як носія комунікативної, соціометричної, психологічної, соціоінтерактивної, мовної, мовленнєво-риторичної та національно-культурної інформації.

Об’єкт дослідження – мовна імперативна організація проповідей Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета у християнському православному релігійному дискурсі.

Предмет дослідження – лінгвопрагматичні імперативні особливості мовленнєвих актів у проповідях.

Джерельну базу дослідження становлять друковані тексти проповідей у двох томах Патріарха УПЦ КП Філарета, зокрема 1598 імперативних мовленнєвих актів у спектрах “заборона”, “вимога”, “спонукання”; “прохання”; “заклик”, “настанова”; “засторога”; “пересторога”; “порада”; “побажання”, “привітання” без кількісного врахування їхньої дисперсивної периферії, дібраних методом суцільного вибирання з текстів проповідей.

Методи дослідження. При визначенні методик дослідження імперативних волевиявлень у сучасному православному релігійному дискурсі на матеріалі проповідей спершу були застосовані *основні наукові поняття* крізь призму християнського православ’я за відношенням до організації мовного коду в комунікації. Зокрема, зіставлялася взаємодія фактів, ідей, гіпотез, концепцій, теорій, законів, суджень, понять релігійних канонів із законами мови. *Прийомами індукції та дедукції* було здійснено критичний умовивід релігійного функціонування Законів в організмі мови як системи знаків та поєднання їх задля комунікативної дисперсивної персвазії. Також застосовано *описовий метод* – для спостереження, узагальнення,

інтерпретації та критичної систематизації наукових теоретико-практичних здобутків лінгвопрагматики у площині релігійного дискурсу; *категорійний аналіз* – при вивченні структури та граматичного категорійного вираження мовних засобів, що реалізують імперативну таксономію у проповідницькому волевиявленні; *компонентний аналіз* – задля виявлення семантичної структури компонентів імперативів; *контекстний аналіз* – для дослідження семантичних змін дисперсивних імперативних спектрів із відносно однаковою мовною реалізацією при зміні контексту; *структурний метод* – при вивченні внутрішньої організації ядрових та периферійних виявів імператива як цілісної лінгвопрагматичної системи; *дистрибутивний аналіз* – для виявлення варіантів можливого оточення мовних одиниць, що формують таксономічний тип імператива; *функційний метод* – задля згрупування імперативних мовних елементів у функційно-семантичне поле, конотаційні ланцюжки та гнізда; *прийом внутрішньої інтерпретації* – при дослідженні парадигматичних опозиційних значеннєвих ознак імперативної дисперсії, а також синтагматичних, що імпліфікують приховані властивості та можливості мовленнєвих одиниць наказового способу; *дискурс-аналіз* – задля вивчення суб'єктивного соціального комунікативного паспорту мовця; *контент-аналіз* – для встановлення об'єктивного кількісного функціонування імперативних дисперсивних релігійних актів у межах Патріаршого релігійного проповідницького дискурсу; *трансакційний аналіз* – при встановленні сутності інтерактивної складової проповідницької комунікації у вираженні статусних властивостей мовця через власні внутрішні “его-стани” (“Дорослий”, “Батько”, “Дитина”); *інтеннт-аналіз* – задля імпліфікування експліцитних та імпліцитних прагматичних імперативних смислів, інтенцій, ефектів через відповідні медіумні психолого-дидактичні мовленнєві впливи. Іншим домінуючим способом лінгвістичного дослідження релігійного дискурсу є *інтуїтивний спосіб пізнання* дослідником релігійного середовища, у якому перебуває предмет аналізу. Побудова прагмеми семи імперативних дисперсивних спектрів здійснена *за принципом фізичної дисперсії світла*, які розподілялася *логіко-філософським підходом*, у якому крізь призму логіко-інтуїтивного синкретизму ядро імператива (наказ) розкладалося у модальний дисперсивний спектр через силу ухилення виконання бажаної дії адресатом.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше* в українському мовознавстві:

- *здійснено* оцінку лінгвопрагматичних дискурсивних теоретичних досліджень у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві;
- *проведено* аналіз функціонування мови у релігійному дискурсі, а також диференційну лінгвістичну специфіку створення та функціонування імператива у релігійному православному середовищі;
- *комплексно проаналізовано* живий мовленнєвий проповідницький організм сучасного релігійного православного дискурсу на матеріалі проповідницької комунікації Патріарха УПЦ КП Філарета;
- *створено* релігійну таксономію імператива за принципом фізичної дисперсії світла;
- *розроблено* дисперсивну побудову релігійних імперативних прагмем;

- *проведено* аналіз релігійних мовленнєвих проповідницьких актів через 12 лінгвістично значущих параметрів за Дж. Сьорлем;
- *визначено* методи та прийоми релігійного адресантного мовного впливу на свідомість адресата;
- *обґрунтовано* доцільність залучення дотичних галузей до лінгвістичного вивчення релігійного дискурсу на прикладі комунікативного паспорта адресанта;
- *удосконалено* методологію дослідження релігійних мовленнєвих актів;
- *набули подальшого розвитку* теоретичні положення щодо природи наказового способу та його периферії у релігійному дискурсі.

Теоретичне значення дисертації полягає у подальшій розробці принципів і засад мовного аналізу релігійного дискурсу на матеріалах проповідей; намаганні “формалізувати” важковловимі прагматичні явища релігійного дискурсу; сприяння уточненню та доповненню наявних правил композиційної побудови та прагматичних можливостей імпліцитного й експліцитного мовного вираження комунікативного смислу, інтенціональності, прагматичного ефекту імперативних мовленнєвих актів адресанта на різних мовних рівнях у проповідях як мовленнєвого жанру в гомілетичі; стимулюванні розробки власне прагматичної метамови через практичне вивчення живого комунікативного релігійного організму, який функціонує з метою різноконотаційного впливу на адресата.

Практична цінність дисертації полягає у тому, що отримані результати дослідження можуть бути використані для подальших наукових лінгвістичних, прагматичних та гомілетичних досліджень у призмі релігійного дискурсу, а також під час проведення лекційних занять із питань лінгвопрагматики, конфесійної стилістики української мови, основ теорії мовної комунікації, богослів'я тощо. Результати дослідження можуть бути застосовані під час інформування суспільства про лінгвопрагматичні методи та прийоми впливу на їхню релігійну свідомість.

Особистий внесок здобувача. Результати дослідження дисертантка одержала самостійно. Усі статті написано одноосібно.

Апробація матеріалів дослідження. Основні положення й результати дослідження викладено на таких конференціях: “Система і структура східнослов'янських мов” (м. Київ, 2016 р.), на III Міжнародній науковій конференції “Українська мова і сфера сакрального” (м. Чернівці, 20-21 жовтня 2016 р.), XVI Європейській конференції з літератури, філології та мовознавства (Відень, 10 серпня 2017 р.), на II Міжнародній науково-практичній конференції “Наука XXI століття: проблеми та перспективи досліджень” (Варшава, 18 січня 2018 р.), на XXVII Міжнародній науковій конференції “Мова і Культура” імені Сергія Бураго, присвяченій 100-річчю Національної академії наук України (м. Київ, 2018 р.), а також опублікована стаття у фаховому збірнику наукових праць “Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика” (м. Київ, 2018 р.).

Публікації. Проблематику й основні положення дисертації висвітлено в 4 наукових фахових виданнях, рекомендованих МОН України як фахові, 2 – у зарубіжних виданнях (Австрія, Польща).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (201

позиція), додатка 1. Загальний обсяг роботи – 207 сторінок, основний зміст дослідження викладено на 180 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, встановлено об'єкт, предмет і методи дослідження, поставлено мету і завдання, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами та планами кафедри, з'ясовано наукову новизну, теоретичне й практичне значення результатів дисертаційного дослідження, подано інформацію про апробацію результатів дослідження та публікації, окреслено структуру роботи.

У **першому** розділі **“Прагматична поняттєва сутність дискурсу як особливого інституційного вияву єдностей комунікації”** подано науковий лінгвопрагматичний огляд підходів щодо трактування поняттєвої сутності дискурсу, його поняттєвого розуміння та розвитку як модусного інституційного вияву мови. Відзначено домінування функційно-комунікативного опису мови у новітній парадигмі часу. За точку відліку виникнення і розвитку поняття “дискурс” в роботі взято лінгвотенденції 60-70-х рр. ХХ ст., зокрема – французькі (Е. Бенвеніст, А. Греймас, Є. Ландовський), німецькі (П. Хартман, П. Вундерліх), американські (Е. Щеглов, Г. Закс). Також підкреслено сутнісні погляди Р. Робена, Є. Пульченеллі Орланді, Ж. Куртіна, В. Уїтні, П. Серіо, які наполягали долучати усі можливі екстралінгвальні чинники під час лінгвістичного дискурсивного вивчення мови.

Щодо розуміння та аналізу дискурсу правомірними видаються погляди Г. Агеєвої, К. Бобирєвої, В. Карасика, В. Красних, К. Кузьміної, Т. Іцкович, І. Павлової, О. Прохватоїлової, В. Чернявської, О. Шейгал, Т. Шмельової та інших. Зокрема, у дисертаційному дослідженні підтримується традиційне тлумачення змісту дискурсу: “зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними – прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими чинниками; текст, узятий в аспекті подій; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це “мовлення, занурене в життя”” (за Н. Арутюною).

Щодо дискурсивної характеристики мовлення переконливим є погляд Т. Шмельової, яка вважає, що “потрібно починати із комунікативної цілі, далі – вивчати образи автора, адресата, опісля – образ майбутнього (запрошення, обіцянка, прогноз), потім – диктумний (подійний) зміст (набір актантів, їх відношення та оцінка диктумної події), і насамкінець розглядати мовні втілення мовленнєвого жанру”.

У дисертації також підтримується думка про доцільність при дослідженні дискурсивних мовленнєвих актів враховувати співвідношення раціонального та емоційно-суб'єктного аспектів у комунікації, що реалізується через персуазію як засіб мовного впливу: “персуазивність (персуазія) позначає вплив автора усного або писемного повідомлення на його адресата з метою переконання в чомусь, заклику до вчинення або не вчинення ним певних дій”. За такого засобу впливу “виражаються дві комунікативно-прагматичні інтенції: 1) вплив мовними засобами на свідомість

адресата, його думки, оцінки; 2) спонукає його до вчинення певної дії щодо зміни чи спрямування поведінки” (за В. Чернявською).

Щодо змістового розуміння релігійного дискурсу в дисертаційному дослідженні підтримуються погляди В. Карасика, який вважає, що “унікальна специфіка релігійного дискурсу полягає в тому, що до числа його учасників належить Бог, до якого звернені молитви, псалми, сповіді в ряді конфесій тощо, який виступає як суперагент. Всевишній у релігійному дискурсі розпадається на дві сутності: власне Бог і той, кому він відкрився, тобто пророк”; Ф. Бацевича, який за особливість релігійного дискурсу вважає його прецедентність та фідеїстичність, яка найбільшою мірою залежить від фасцинуючого впливу на адресата. Також у роботі відзначенні правомірні погляди О. Шейгал, яка вважає, що об’єднання у вірі є призначенням релігійного дискурсу; М. Ізвекової – щодо специфіки релігійного дискурсу, яка полягає “у відкритому ствердженні цінностей, заснованих на вірі в Бога”; О. Бобиревої – стосовно всебічного дослідження релігійного дискурсу, враховуючи його цінності, жанри, концепти віровчення, стратегії тощо.

Визначено вчення про парресію М. Фуко як допоміжну складову формування релігійного дискурсу. Парресія – “це вербальна діяльність, при здійсненні якої мовець виражає свій особистий зв’язок з істиною та ризикує власним життям, тому що вважає своїм обов’язком висловлювати істину, щоб робити людей кращими або допомагати їм (і собі)” (за М. Фуко). Зокрема, у дисертаційному дослідженні акцентовано на таких значущих параметрах парресії, які безпосередньо функціонують у релігійному дискурсі у категорії наказового способу насамперед через індивідуалізацію образу автора мовленнєвих актів, їх істинність у діях-ситуаціях, спосіб формування, форми вираження, вплив на розум (а не домінування над ним) адресата, ризик суб’єкта, критика співрозмовника або самого себе (адресант).

Також розроблено методологію дослідження імперативності релігійного дискурсу. При визначенні методик дослідження імперативних мовленнєвих актів у сучасному православному дискурсі на матеріалі проповідей спершу були застосовані основні наукові поняття крізь призму християнського православ’я за відношенням до організації мовного коду в комунікації: зіставлялася взаємодія фактів, ідей, гіпотез, концепцій, теорій, законів, суджень, понять релігійних канонів із законами мови.

Прийомами індукції та дедукції було здійснено критичний умовивід релігійного функціонування Законів в організмі мови як системи знаків та поєднання їх задля комунікативної дисперсивної персвазії. Логіко-психологічний прийом описового методу в дослідженні відображає зв’язок і відповідність змісту імперативного висловлення з релігійним мисленням адресанта, його статусній мовленнєвій компетенції. Граматичне категорійне вираження та формальну структуру акту розглядали завдяки категорійному аналізу, семантичну ж структуру компонентів імператива відобразив компонентний аналіз. Контекстний аналіз виявив семантичні зміни імперативних спектрів із відносно однаковою мовною реалізацією при зміні інтенції волевиявлення. Структурним методом здійснено розгляд внутрішньої організації ядра та периферії наказового способу. Специфіку оточення мовних одиниць, що формують таксономічний різновид імператива відобразив дистрибутивний аналіз, а функційним методом було сформовано імперативні мовні

елементи у конотаційні ланцюжки, гнізда, функційно-семантичні поля. Прийом внутрішньої інтерпретації у дослідженні відобразив парадигматичні та синтагматичні зв'язки мовних явищ у імперативних мовленнєвих актах, які репрезентували імпліцитні властивості мовленнєвих одиниць наказового способу, зіставлення яких представило контрастну системність мови.

Через так званий суто прагматичний інструментарій у дисертації визначено місце інтенціональності комуніканта на створення ним же відповідного релігійного волевиявлення. Зокрема, через дискурс-аналіз встановлено структуру мовної особистості, його мовленнєву складову, соціометричну, психологічну, соціоінтерактивну, мовну, мовленнєво-риторичну, національно-культурну, релігійну складову. За допомогою трансакційного аналізу були виявлені статусні властивості мовця через власні внутрішні “єго-стани”, які відповідним чином впливали на добір медіумом психолого-дидактичних методів впливу на адресата (аспект “світ до слів”, анафора, катафора, практичне і теоретичне аргументування, ефект асоціативності, принципи доступності й сенсорності, ефект візуального іміджу, відповідність імперативного висловлення до Закону Божого тощо), що відобразив інтент-аналіз. Задля об'єктивного кількісного функціонування імперативних дисперсивних проповідницьких висловлень було застосовано контент-аналіз.

Побудова прагмеми семи імперативних дисперсивних спектрів (1) заборона, вимога, спонукання; 2) прохання; 3) заклик, настанова; 4) засторога; 5) пересторога; 6) порада; 7) побажання, привітання) здійснена за принципом фізичної дисперсії світла, які розподілялися логіко-філософським аналізом, у якому крізь призму логіко-інтуїтивного синкретизму ядро імператива (наказ) розкладали на модальний дисперсивний спектр через силу ухиляння виконання бажаної дії адресатом.

У другому розділі **“Мовленнєві акти як реалізатори прагматики імперативів у системі мови через патріарше проповідництво”** визначено проблематику дослідження релігійного дискурсу, реалізацію у ньому категорійної тріади “модальність, час, особа”, проаналізовано адресатну каузативну дію в релігійному середовищі та диференціацію мовленнєвих актів за Дж. Остіном і Дж. Сьорлем, а також описано модальну дисперсію імператива у релігійному проповідництві.

У лінгвістиці явище імперативності є складним і малодослідженим, а в релігійному дискурсі воно характерне описовим одноплановим розглядом. Із прагматичного погляду проблема недостатнього вивчення імперативності зумовлена тим, що сучасний науковий розгляд будь-якого прагматичного явища, а особливо в релігійній комунікації, зведений до однобічного вивчення з ігноруванням практичної сутності в функціонуванні прагмаявища в системному організмі мови. Із лінгвістичного погляду складнощі з'являються через розбіжності в поглядах науковців стосовно категорії способу. Насамперед, це зумовлено власним імперативним категорійним значенням та специфікою модальних відтінків, їх транспозицією. Специфіку реалізації наказового способу у східнослов'янському мовознавстві досліджували К. Аксаков (імператив як виразник власне другої особи), О. Біляєва (поле імперативної модальності), О. Бондарко (інтерпретація та аналіз імперативної ситуації), Ф. Буслаєв (заперечення значення особи в імперативі),

В. Виноградов (домінувальний характер наказового способу та спонукальне значення), Ю. Гусєв (типологія форм імператива), О. Даскалюк (семантико-граматична характеристика імператива), В. Іосіфова (російський імператив у граматичній системі та в розмовній мові), В. Михайленко (парадигма імператива в давньогерманських мовах) Р. Якобсон (мовне призначення імператива), В. Храковський (вияви, функціонування та типологія імперативних конструкцій); питання імператива, при розгляді проблем категорії наказового способу та специфіки спонукальних речень, аналізували І. Вихованець, К. Городенська, В. Горпинич, А. Загнітко, О. Пешковський, В. Русанівський та інші.

Найбільш суперечливим у потрактуванні імперативної семантики є питання виконавця каузативної дії: або лише той, хто слухає; слухач і мовець разом; або третя особа, яка не присутня під час МА. Більшість дослідників підтримують думку, що виконавцем бажаної дії є лише адресат, який безпосередньо слухає мовця. У дисертаційному дослідженні підтримується думка, згідно якої у релігійному дискурсі імперативна модальність у мовленнєвих проповідницьких актах стосується усіх можливих учасників (проповідника, слухачів проповіді в церковному середовищі та осіб, які перебувають поза межами релігійного простору). Таку лінгвістичну особливість реалізації категорії особи Н. Авілова співвідносить через “форми спільної дії – це форми множини; позначуване ними спонукування завжди відноситься до двох або більше осіб: до співрозмовника (або співрозмовників, до групи осіб, що зараховують і співрозмовника) та до власне мовця”.

Питання темпоральності в імперативній парадигмі лінгвопрагматики теж є складним і більшою мірою філософським. Явище часу в релігійному дискурсі на лінгвістичному рівні є граматичним, однак у прагматичному розумінні вирізняється специфічністю з характерними лексичними, синтаксичними та морфологічними виражальними засобами, а також репрезентується через поняття “відношення одночасності”, яке “полягає у відсутності напрямку передування і наступності, [...] категорійне значення форми теперішнього часу реалізується за функціонуванням цієї форми не лише як одночасність дії за відношенням до моменту мовлення або будь-якому іншому мовленню, але й як теперішній час у ширшому сенсі наявності звичайної, типової або постійної ситуації” (за Н. Авіловою). Тому правомірним є лінгвопрагматичне визнання існування у релігійному дискурсі лише теперішнього часу з його абсолютним (вказівка на відношення до моменту мовлення) та відносним (вказівка на відношення до іншої дії) виявом, який і слугує для лінгвіста умовним минулим та майбутнім часом.

У мовознавстві модальність не має однозначного розуміння як у понятті, так і в типах її значень. Класичний погляд на розуміння модальності базований на актуалізаційних категоріях, що відображають відношення пропозиції змісту мовленнєвих актів до ознак реальності:

“1) актуальності / потенціальності (можливості, необхідності, гіпотетичності тощо);

2) оцінки достовірності;

3) комунікативної установки висловлення;

4) ствердження / заперечення;

5) засвідчення (переказування / “непереказування””) (за О. Бондарком).

Питання модального співвідношення реальності та ствердження є складним для лінгвістичного розуміння, оскільки насамперед вимагає більш-менш чіткого розуміння поняття. Ці проблеми з’являються через те, що питання є суто філософським. Найкраще це питання розтлумачив представник німецької філософії Г. Гегель, думки якого чітко виражаються в релігійному дискурсі: “розглядаючи термін “реальність”, передусім потрібно торкнутися метафізичного поняття Бога, від якого походять онтологічні докази його буття. Бог – це сукупність усіх реалій, які не є протилежними”. Тобто, реальністю є будь-яке твердження (досконалість), що не має в собі заперечення. Лінгвістика все ж таки тяжіє до розмежування категорії ствердження та модальності й надає їм статусу самостійності, однак при цьому не заперечує їхнього співвідношення.

Дотичною проблемою у лінгвопрагматиці до значення достовірності є так зване питання “модальної рамки оцінки”. У релігійному дискурсі так звана “модальна рамка оцінки” знаходить своє відображення у категорії засвідчення (“evidential”) Р. Якобсона, яка виражається формулою En Ens / Es. Найважливішим при сприйнятті релігійного матеріалу є правильне донесення повідомлюваного факту (En) до адресата через переданий факт повідомлення (Ens) Бога через посередництво проповідника. Залежно від точності передання “цитованої мови” залежить правильність декодування пропозиції висловлення адресатом, тобто декодування факту повідомлення (Es), яке перебуває у формулі “повідомлення в повідомленні”. Р. Якобсон зазначав загальновідомий лінгвопрагматичний факт, що “чим краще адресат знає код, який використовує адресант, тим більший обсяг інформації він добуває з повідомлення”.

Універсальнішими засобами вираження більшість мовознавців визнає такі типи модальних значень, які базовані на погляді мовця, як реальність / нереальність; можливість, необхідність, бажаність; оцінка впевненості; ціль мовленнєвого акту; ствердження / заперечення (присутність / відсутність) зв’язків між предметами про які йдеться; якісна та емоційна оцінка пропозиції висловлення. Вся подана інформація у мовленнєвому жанрі проповіді, яка виражається граматичними, лексичними, інтонаційними засобами, є та сприймається не як гіпотетична, а як реально наявна; окреслена ситуація у мовленнєвому акті завжди імперативна (необхідна); проповідник має бути завжди впевненим у достовірності та істинності інформації, яку він повідомляє адресатові; комунікативна функція мовленнєвого акту завжди матиме певну дисперсію імператива; якісну чи емоційну оцінку інформації проповідник здійснити може, але не на Божі закони, а на реакцію чи вчинки адресата на основі почутого, висловлюючи критику та здійснюючи певний прагматичний ефект на нього.

Для дослідження імперативних висловлень у релігійному дискурсі доцільніше застосовувати основоположні ідеї Дж. Сьорля, особливо 12 параметрів:

- 1) Відмінності в цілі відповідного (типу) акту;
- 2) Відмінності в напрямку пристосування між словами та світом;
- 3) Відмінності у виражених психологічних станах;
- 4) Відмінності в енергійності, або в силі, з якою подається іллокутивна ціль;

- 5) Відмінності в статусі або в становищі мовця та слухача тією мірою, якою це пов'язано з іллокутивною силою висловлення;
- 6) Відмінності в способі, яким висловлення співвіднесене з інтересами мовця та слухача;
- 7) Відмінності в співвідношенні з іншою частиною дискурсу;
- 8) Відмінності в пропозиційному змісті, які визначаються на основі показників іллокутивної сили;
- 9) Відмінності між тими актами, які завжди повинні бути мовленнєвими актами, і тими, які можуть реалізовуватися як мовленнєвими, так і немовленнєвими засобами;
- 10) Відмінності між актами, які вимагають для своєї реалізації здійснення позамовних установок, і тими, які їх не вимагають;
- 11) Відмінності між тими актами, в яких відповідне іллокутивне дієслово застосовано неперформативно, і тими, в яких перформативне використання дієслова відсутнє;
- 12) Відмінності в стилі здійснення іллокутивних актів).

Значущість цих параметрів у кожному висловленні буде індивідуальною, оскільки яку б точку відліку лінгвопрагматик не обрав за головну в мовленнєвому акті (іллокутив чи перформатив) у кожному окремому випадку навіть вербатив набуватиме різних семантичних конотацій при різних мовних засобах та просторової орієнтації в побудові волевиявлення.

Прагматичні аспекти вияву механізму референції у релігійному дискурсі в поєднанні із логіко-філософським підходом до розуміння імперативних відтінків модальності є головними засобами їхнього функційно-семантичного аналізу та визначення. Для побудови таксономії модальних відтінків імператива (заборона, вимога, спонукання; прохання; заклик, настанова; засторога; пересторога; порада; привітання, побажання) найдоцільнішим є застосування явища дисперсії, за аналогією до якої можна розкласти ядро імператива (наказ) на модальний спектр через силу ухиляння виконання бажаної дії адресатом. У середовищі імператива найменша бажаність щодо виконання імперативної дії у привітанні, а найбільша – у заstorозі.

У третьому розділі **“Імперативні мовленнєві акти у православному релігійному дискурсі”** проаналізовано лінгвопрагматичну природу апостольського проповідництва від Матвія та Луки як методологічно-практичного зразка побудови релігійної персвазії на адресата, а також – створення у мовленнєвих проповідницьких актах імперативних спектрів “заборона”, “вимога”, “спонукання”, “прохання”, “заклик”, “настанова”, “засторога”, “пересторога”, “порада”, “побажання”, “привітання”, здійснено побудову енергійності імперативних спектрів за принципом фізичної дисперсії світла.

Природа проповідництва періоду I-го ст. н.е. Ісуса Христа є головним орієнтиром у всіх методологічних та практичних аспектах відповідно до вимог гомілетики, реалізаторами якої є апостоли Матвій та Лука. Виявлено, що визначальну роль у створенні прагматичного ефекту на адресата на основі аналізу Заповідей Блаженств у записах від апостолів мають: зворотній порядок слів; лексичні

опозиційні семантичні плани для акцентування уваги адресата на поведінкову статусну роль Спасителя через присудковий вербатив у поєднанні з обставиною (*вийшов на гору – сів – відкрив уста*); неспівпадіння прямих значень слів із імпліцитними лексемними значеннями; вживання різнокатегорійних та різноаспектних лінгвістичних показників у гніздових семантичних рядах синонімічних лексем (лексеми *смуток* і *плач* є синонімами); різна функційна скерованість займенників для досягнення психологічного впливу на свідомість адресата; вербативне уступання засобам дейксису, котрі беруть на себе роль прагматичної побудови смислу висловлення та актуалізації смислового компоненту денотативного змісту висловлення; вживання імпліцитної зоолексеми (*вівця*), яка повністю створює прагматику смислу висловлення; акцент на суб'єкті дії та майбутній нагороді через особово-вказівні займенники; смислове зіставлення сполучників, які керують вербативами, у комплектуванні прагматичної інтенції висловлення; принцип градаційного наростання єднальних паратактичних сполучників у поєднанні з гіпотактичним сполучником для вказівки адресатові на модальність імператива; негативна семантична конотація лексем перебуває в опозиції до позитивної конотації слів; ієрархія категорії релігійних адресатів тощо.

У дисертаційному дослідженні також відзначено, що окрім лінгвістичного вивчення певного прагматичного явища релігійного характеру необхідно обов'язково вдаватися до усіх можливих дотичних галузей, що нададуть комплексну інформацію, яку адресант підсвідомо повідомляє про себе через різні комунікативні засоби. Саме такий підхід допоможе зрозуміти специфічні принципи всіх лінгвальних особливостей певної проповіді та причини обрання відповідних мовних засобів.

Для розуміння і релігійної, і прагматичної сутності проповіді потрібно також враховувати історію її становлення та, відповідно, її джерела повчань, що формують зміст проповіді. Принципову класифікацію проповіді здійснювати недоцільно, оскільки про яке б джерело викладу у проповіді не йшлося, вона завжди буде зводитися до єдиного свого завдання – врятувати адресата через Слово та наслідування ним Царства Небесного. Враховуючи приписи щодо священнослужителів та імпліцитно-експліцитні правила проповідування у Святому Писанні найдоцільніше, видається, означувати проповідь так: проповідь – це двосторонній імпліцитний релігійний комунікативний акт між Богом та адресатом, медіумом якого є священнослужитель, завданням якої є доказ настання Царства Небесного, спасіння та покаяння адресата через імперативний вплив повчань на основі Законів у Священному Писанні.

Комунікативний паспорт апостолів є носієм комунікативної (роль, статус, позиція, тип), соціометричної (статусна, позиційна, ситуаційна ролі), психологічної, соціоінтерактивної (моделі міжособистісної взаємодії), мовної (лексикон, тезаурус, прагматикон, тип мовної особистості), мовленнєво-риторичної (комунікативні стратегії і тактики, типи мовленнєвих актів, риторичні аспекти мовлення) та національно-культурної інформації розкриває та пояснює специфічні принципи всіх лінгвальних особливостей Слова та причини обрання ними відповідних мовних засобів.

Саме за допомогою адресантної індексації певною мірою можна зрозуміти, пояснити та охарактеризувати причину вживання й акцентування уваги адресата більшою мірою на негативній конотації прагматичних інтенцій у записах від Луки, бо саме у його записах семантико-прагматичний вимір релігійної маркованості смислу відповідних Блаженств базується на лексемі *горе*, яка чітко протиставляється лексемі *блаженні*, а межовим розтином їхніх полів є лексема *радійте*, яка у записах від Матвія є завершальним модальним відтінком усіх Блаженств. Чому апостол Лука акцентує увагу адресата на негативно забарвленій емоційний процес можна зрозуміти через його власний життєпис, культурний концепт грецької епохи, який і формував апостола як особистість, а найголовніше – вид його трудової діяльності. Саме лікарська діяльність Луки є центром для розуміння його соціально-психологічного портрета як особистості та вольових якостей як один з головних комплексів лікаря, якими неодмінно має володіти людина, працюючи у медичній галузі. Крізь такі психологічні опертя можна зрозуміти, чому окрім Луки, Матвій не лише не вживає у власних записах лексеми *горе*, а й навіть не застосовує імпліцитних конотацій із значенням негатива. Апостол Лука акцентує увагу не на тілесній болі, яка зникає дуже швидко під дією лікарських речовин, а зосереджується на найголовнішому в житті кожного адресата – на духовній ницості, яка призведе до справжнього горя і в земному, і в небесному житті.

Імператив є графемою наказової дії, яка створюється механізмом волевиявлення адресанта через різнорідну категорію модальності, центральним значеннєвим ядром якого є наказ, як основної форми розпорядчої діяльності комуніканта, та його дисперсивний вияв у інших вербальних спектрах. Поняття “наказ” відсутнє у Біблії, тому вживання його в релігійному середовищі через проповідницьке слово за суттю є прагматично алогічним. Лексема *наказ* лише формально функціонує на перекладацькому рівні у текстах біблійних Книг.

У роботі таксономія модальних відтінків імператива визначається такою поняттєвою сутністю:

1. **“Заборона”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 1-м ядровим ступенем імперативного послаблення задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу адресатом та позбавляє адресата будь-якого конотаційного заперечення чи незгоди.

1.1. **“Вимога”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 1-м ступенем імперативного послаблення та 2-м периферійним ступенем за відношенням до ядрової дисперсії заборони задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу адресатом, який не допускає жодного заперечення з боку адресата.

1.2. **“Спонування”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 1-м ступенем імперативного послаблення та 3-м периферійним ступенем за відношенням до ядрової дисперсії заборони задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу адресатом із залученням аргументацій.

2. **“Прохання”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 2-м ступенем імперативного послаблення задля реалізації

відповідного мовленнєвого примусу адресатом із вказівкою надання конкретних предметів, явищ, стану, почуттів тощо.

3. **“Заклик”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 3-м ступенем імперативного послаблення задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу адресатом із можливим застосуванням пояснень.

3.1. **“Настанова”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 3-м ступенем імперативного послаблення та першим периферійним ступенем за відношенням до ядрової дисперсії заклику задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу адресатом, який співвідноситься до вказівки у формі інструкції.

4. **“Засторога”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 4-м ступенем імперативного послаблення у значенні роз’яснення та аргументації повідомленої інформації задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу адресатом.

5. **“Пересторога”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 5-м ступенем імперативного послаблення у значенні чергового констатування й нагадування уже відомої важливої інформації без будь-якого пояснення чи аргументації задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу адресатом.

6. **“Порада”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 6-м ступенем імперативного послаблення у значенні повчання задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу адресатом через акцентування на модальному релігійному типі “вибір”, “оцінка”.

7. **“Побажання”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 7-м ступенем імперативного послаблення задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу для множини адресатів.

7.1. **“Привітання”** – дисперсивний вияв відтінку ядрової модальності спектра “наказ” із таксономічним 7-м ступенем імперативного послаблення та 2-м периферійним ступенем за відношенням до ядрової дисперсії побажання задля реалізації відповідного мовленнєвого примусу адресатом, що здебільшого будується на модальному значенні індивідуалізації (від адресанта) для конкретного слухача.

Відсоткове співвідношення вживання дисперсивних спектрів імператива у проповідях Патріарха УПЦ КП Філарета з-поміж опрацьованих 1598 висловлень:

- | | |
|--------------------------|-----------------------|
| - 100% – засторога; | - 6,7 % – порада; |
| - 48,03 % – пересторога; | - 3,1 % – прохання; |
| - 45,09 % – спонування; | - 1,9 % – побажання; |
| - 39,4 % – заклик; | - 0,86 % – заборона; |
| - 18,6 % – вимога; | - 0,5 % – привітання. |
| - 10,8 % – настанова; | |

ВИСНОВКИ

Ураховуючи отримані результати від розв'язання поставлених завдань дослідження були отримані такі **висновки**:

1. Аналіз лінгвопрагматичних досліджень, специфіка дискусій навколо поняття дискурсу та його функціонування в релігійному середовищі виявляють невідповідність напрацювань сучасним запитам науки, часто мають описовий характер та ґрунтуються на літературознавчому, стилістичному, риторичному, філософському чи божественних розрізах. Незважаючи на тривалі дискусії стосовно методології та визначення термінології дискурсу, лінгвістика і сьогодні констатує відсутність власної чіткої прагматичної метамови, залучає і пристосовує до своїх потреб інвентар того лінгвістичного напрямку, дискурсивну проблему якого вивчає.

2. Релігійні принципи побудови мовленнєвої комунікації у проповідництві Патріарха Філарета співвіднесені із Законом Божим та чітко відповідають вимогам Святого Письма. Усі імперативні мовленнєві акти Проповідника як на лінгвістичному рівні, так і на прагматичному відображають комунікативну компетенцію у володінні механізмами мовленнєвого впливу (соціальний, емоційно-оцінний, волевиявлення імперативне, інформування, практичне та теоретичне аргументування, анафора, катафора тощо). Задля максимальної дієвості імперативного волевиявлення медіум дотримується психолого-дидактичних принципів комунікативного впливу на адресата (аспект “світ до слів”, принципи доступності, асоціативності, сенсорності, експресивності, ефекти візуального іміджу, квантоване надання інформації, інтонації та паузи, персвазія, міркування, стратегія асоціативності, обрамлення, аналогія, контраст, критика). Методологічно імперативні висловлення адресанта співпадають із принципами, методами та прийомами побудови Нагірної проповіді Ісуса Христа через апостольське лінгвопрагматичне донесення від Матвія та Луки.

3. Імператив є графемою наказової дії, яка створюється механізмом волевиявленням адресанта через різнорідну категорію модальності, центральним значеннєвим ядром якого є наказ як основна форма розпорядчої діяльності комуніканта, та його периферійний вияв у інших вербальних спектрах. У релігійному православному дискурсі лексема *наказ* відсутня як у плані релігійного поняття, так і як граматична категорія способу дієслова.

Прагматичний потенціал мовних характеристик імперативності у релігійному проповідницькому дискурсі адресантом вибудовується залежно від дисперсивної інтенціональності отримати бажаний прагматичний ефект.

4. Таксономія модальних відтінків імперативності будується на явищі дисперсії крізь призму логіко-інтуїтивного синкретизму та розпадається за спектрами через силу ухилення виконання бажаної дії адресатом. У середовищі імператива найменша бажаність щодо виконання імперативної дії у привітанні, а найбільша – у засторозі.

Лінгвопрагматика імперативної дисперсії, залежно від прагматичного наміру, іллокутивної мети та цілі, твориться через функційну циклічність, іменникові лексеми, словосполучення та сполучення слів, сполучник, займенник, перформативи, предикати суміжних мовленнєвих актів, негативну іменникову конотацію, вікову

свідомість адресата, додатки, прислівник, периферійні складені присудки, антонімічну опозицію перформативів, порядок слів, синкретизм прагмаефекту іменника із заперечною часткою та присудкового вербатива з додатком, антонімію, препозиційні та постпозиційні волевиявлення, периферійні мовленнєві акти в антонімічних зв'язках у анафоро-катафористичній формі, експлікування семантикою постпозиційного мовленнєвого акту значеннєвого поля препозиційного висловлення, іменникове створення єдності лексико-семантичних груп полів, контекстну взаємодію прагматичних синонімів із прагматичними антонімами, вказівну частку, прості та складені предикати, окличну інтонацію у формі ретроспекції, синкретизм спектрів, присудкові слова, вербативи у поєднанні з додатками, епіграф, ядрові семантичні слова ретроспекції, контекстуальні синоніми (*друг, раб; нове, вічне*), ідентифікацію перформативів через семантичну конотацію релігійної ідеї, семантичну рівнозначність різноконотованих словосполук (*вічне життя, Воскресіння Христове*), закодованість переносних значень образів у притчі, частки із займенниками (*ось що; як; так*), церковні принципи (соборності, любові, циклічності, свобода вибору), експліцитні периферійні значеннєві лексеми, синонімію різнозначеннєвих лексем (*покаяння, хрещення*), релігійні образи (воїна), сполучні слова, поєднання прислівника з предикатом (*так треба жити і спасатись*), нівелювання темпоральності обставиною (*і в наш час*), вищий ступінь порівняння постпозиційного прикметника, синонімічні гнізда лексем, залежність прикметника від іменника (*безсмертна душа, тлінне тіло*), конотацію лексем на основі протилежного несуміжного значення (*смирення, смиренномудрість – правда*), акцент на значенні результату іменника (*терпіння*), іменниково-прийменникові конкретизатори (*без роздвоєння, без спотворення, без викривлення*), синонімічні ряди, антонімічну диференціацію іменників (*душа, тіло*), займенникові конкретизатори (*того, кого, ми, нас, нам, всіх, усі, кожному, наш, вами*), присудкові складені конкретизатори (*(повинні) поблажливо ставитися, не повинні бути Павликами Морозовими, повинен пам'ятати прокляття*), заповіді Спасителя, знак питання, питально-окличну інтонацію, обрамлення, амбівалентність релігійних символів (змій), порядок додатків, контрастне зіставлення займенників (*всіх (святих) – ми*), діалогічну ретроспекцію, прагматичні стійкі словосполучення з негативною конотацією, перформатив дієприслівникового звороту (*присипляючи свою совість*), сталі характеротворчі ознаки суб'єкта, антонімічну семантику іменників (*любов – правда, милосердя – відплата*), звертання з окличною інтонацією, прикметник у ролі релігійно-прагматичного комплімента (*всещедрий Господь*), аспект каузації, подвійне прохання, молитву, подвійність категорії особи (*князь Володимир і Господь*), молитовне окличне звертання (*Отче наш!*), адресата в особі Господа, синонімію на практично-релігійному рівні (*спокуса, світ*), адресантне вибачення, категорію конкретної особи, аксіоматичне твердження (*любов – найголовніше почуття*), семантичні синоніми (*любов, почуття*), ототожнення конотацій іменників (*священик, мати*), прикметникову конотацію через "особову предметність" (*єдиний – Отець, Син, Святий Дух*), підсилювальну частку (*ж*), побажання (*Йому слава на віки віків!*), адресатну каузацію (*Церква – Держава*), постпозицію дієприслівникового звороту, прагматично антонімічні предикативи (*заманюють – не погоджуйтесь*), підрядний

сполучниковий зв'язок, зіставлення бінарних предикатів (*грабуї – хапай, витече (добро)*), релігійну прагматику розуміння часу, модальне значення незліченності (*не вистачить часу*), біблійні образи (миру) та 7-му заповідь, формотворчу частку *хай/нехай*, етимологію іменника *Церква*, давнє побажання (*дай Боже*), специфічного адресата – Господа, субстантивовані прикметники (*струджені, обтяжені*), привітальне вигукове звертання (*Христос Воскрес! – Воістину Воскрес!*) тощо.

5. Парадигматичні та синтагматичні властивості імператива залежать від контекстуальності інтенцій волевиявлень та репрезентуються здебільшого через різноконотаційну спільну семантику лексем, які утворюють доміанти, лексико-семантичні поля, вступають у синонімічні, антонімічні контекстуальні зв'язки; зрідка вживаються евфемізми негативної конотації (*лукавий*). Синтагматика релігійного імператива найбільшою мірою реалізується через імпліцитні та експліцитні дискурсивні слова, словосполучення, сполуки слів, які експлікуються із іллокутивної цілі, мети чи прагматичного наміру проповіді, або релігійних образів та принципів, що в обох випадках залежить від контексту прагматики імперативних волевиявлень.

6. Комунікативний паспорт мовця як носій комунікативної, соціометричної, психологічної, соціоінтерактивної, мовної, мовленнєво-риторичної та національно-культурної інформації розкриває та пояснює специфічні принципи всіх лінгвальних особливостей певної проповіді та причини обрання відповідних мовних засобів.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В 6 ПУБЛІКАЦІЯХ:

у фахових наукових виданнях:

1. Малишева М. А. Прагматична поняттєва сутність дискурсу та її природа у релігійній мовленнєвій діяльності // Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс. 2016. Вип. 769. С. 8-12.

2. Малишева М. А. Лінгвопрагматика Заповідей Блаженств Ісуса Христа як головний прагма-методологічний зразок побудови релігійної проповідницької персвазії на адресата // Система і структура східнослов'янських мов: Ю. В. Кравцова (відп. ред.) [та ін.]; Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 10. С. 123-133.

3. Малишева М. А. Адресатна каузативна дія в імперативному релігійному середовищі // Мова і культура. (Науковий журнал). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2018. Вип. 21. Т. II (191). С. 121-127.

4. Малишева М. А. Таксономія імператива у релігійному дискурсі // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика: Зб. наукових праць. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". 2018. Вип. 36. С. 169-186.

у закордонних виданнях:

5. Малишева М. А. Імперативний мовленнєвий акт проповідника у сучасному православному релігійному дискурсі // Proceedings of the 1st European conference on

Languages, Literature and Linguistics (August 10.2017). Premier Publishing s.r.o. Vienna Prague. 2017. P. 18-23.

6. Малишева М. А. Апостольські особистості як національно-культурні суб'єкти релігійної комунікації // Science Review. Publisher – RS Global Sp. z O. O., Warsaw, Poland. 1(8), Vol.6, January 2018. P. 36-39.

АНОТАЦІЯ

Малишева М. А. Імперативні мовленнєві акти сучасного православного релігійного дискурсу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2018.

У дисертації здійснено критичну наукову оцінку лінгвопрагматичних дискурсивних теоретичних досліджень; виявлено малодослідженість теоретико-практичного дискурсивного функціонування мови в релігійному дискурсі; комплексно проаналізовано мовленнєвий проповідницький організм сучасного релігійного дискурсу на матеріалі проповідей Патріарха УПЦ КП Філарета; створено релігійну таксономію імператива за принципом фізичної дисперсії світла; розроблено дисперсивну побудову релігійних імперативних прагмем; проведено аналіз релігійних мовленнєвих актів через 12 лінгвістично значущих параметрів за Дж. Сьорлем; визначено методи та прийоми релігійного адресантного мовного впливу на свідомість адресата; обґрунтовано доцільність залучення дотичних галузей до лінгвістичного вивчення релігійного дискурсу на прикладі комунікативного паспорта адресанта; удосконалено методологію дослідження релігійних мовленнєвих актів; набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо природи релігійного імператива та його стратифікації.

Ключові слова: релігійний дискурс, імператив, мовленнєвий акт, іллокуція, інтенція, мікропрагматика, модальність, комунікативний паспорт, перлокуція, презупозиція, семіотичні знаки.

АННОТАЦИЯ

Мальшева М. А. Императивные речевые акты современного православного религиозного дискурса. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Институт языкознания им. А. А. Потебни НАН Украины. – Киев, 2018.

Диссертационное исследование посвящено комплексному анализу лингвопрагматических особенностей использования, специфики функционирования и прагматического эффекта императивных речевых актов проповедника в современном православном религиозном дискурсе на материале проповедей Патриарха Филарета Украинской Православной Церкви Киевского Патриархата.

В результате проведенного исследования были получены такие основные результаты: выявлено недостаточный уровень научного анализа практического функционирования языка в религиозной коммуникации; природа проповедничества

периода I-го века н. э. Иисуса Христа является главным ориентиром во всех методологических и практических аспектах; комплексную информацию о религиозном лингвистическом прагмаявлении предоставляют все возможные экстралингвальные факторы; аспекты структуры языковой личности (коммуникационная, социометрическая, психологическая, социоинтерактивная, языковая, речевая, национально-культурная) имеют непосредственное первоочередное влияние на донесение императивной информации; лексическое пространство и возрастающее расположение в нем смысловых единиц по семантической значимости в речевом религиозном акте имеют фабульную роль в создании прагматического воздействия на адресата; лингвистические особенности современного религиозного православного дискурса: лексические оппозиционные семантические планы для акцентирования внимания адресата на поведенческую статусную роль адресанта; семантико-прагматический уровень восприятия речевого императивного акта часто не совпадает с собственной синтаксической структурой; частое несовпадение прямых значений слов с имплицитными лексическими значениями; употребление разноаспектных лингвистических показателей в гнездовых семантических рядах синонимических лексем; гибридное содержание грамматических категорий времени и вида в высказывании; вербативное уступание средствам дейксиса; выражение модальности предикатных перформативов с помощью местоимения и наречия; вербативы не являются основным вектором создания прагматической инвенциональности и интенционального эффекта высказывания для императивного склонение адресата к правильной пресуппозиции; нивелирование лингвистических связей (парадигматических, синтагматических, эпидигматических); использование принципа градационного нарастания союзов; редукцирование принципа приоритета каждой следующей прагматической информации; субъективный адресантный фактор в эшелонировании императивных объектов; использование иерархии категории религиозных адресатов; построение проповеди согласно Закона Божьего; целесообразность дифференциации императивных речевых актов при помощи двенадцати лингвистически значимых параметров за Дж. Сёрлем; идентификация императивной иллокутивной силы и цели происходит через интонацию, порядок слов, словосочетания, соединения слов, дискурсивные слова, обращение, второстепенные члены, периферийные спектры императива, историческую религиозную призму, лексемы с отрицательной коннотацией, разнотипную аргументацию, анафору (катафору); принципы ассоциативности, сенсорности, доступности; аспект “мир к словам”, древнее украинские пожелания (*Дай Бог*), перформативы и т. д.; в среде императива наименьшая желательность по выполнению императивного действия в пожелании, а наибольшая – в запрете; непротиворечивый характер каузативного действия и т. д.

Научная новизна диссертационного исследования получена соискателем самостоятельно и заключается в том, что впервые в украинском языковедении: осуществлено оценку лингвопрагматических дискурсивных теоретических исследований; определен недостаточный уровень исследования теоретико-прагматического дискурсивного функционирования языка, в частности религиозного дискурса; а также – обосновано дифференциальную лингвистическую специфику

механизма создания и функционирования императива в религиозной православной среде; комплексно проанализирован живой речевой проповеднический организм современного религиозного православного дискурса на материале проповеднической коммуникации Патриарха Филарета Украинской Православной Церкви Киевского Патриархата; создано религиозную таксономию императива по принципу физической дисперсии света; разработано дисперсивное построение религиозных императивных прагмем; проведен анализ религиозных речевых проповеднических актов через 12 лингвистически значимых параметров за Дж. Сёрлем; определены методы и приемы религиозного адресантного языкового влияния на сознание адресата; обоснована целесообразность привлечения сопредельных научных отраслей к лингвистическому изучению религиозного дискурса на примере коммуникативного паспорта адресанта; усовершенствована методология исследования религиозных речевых актов; получили дальнейшее развития теоретические положения природы повелительного наклонения и его стратификации.

Ключевые слова: религиозный дискурс, императив, речевой акт, иллокуции, интенция, микропрагматика, модальность, коммуникативный паспорт, перлокуции, презупозиция, семиотические знаки.

ABSTRACT

Malysheva M. A. Imperative speech acts of contemporary Orthodox religious discourse. – Manuscript.

Thesis for a Candidate of Philological Sciences degree, speciality 10.02.01 – the Ukrainian language. – O. O. Potebnya Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2018.

In dissertation lingvopragmatic discursive theoretical researches have been critically *evaluated*; it has been *revealed* that theoretical and practical discursive stagnation in religious discourse; an actual speech preaching organism of contemporary religious discourse on the material of preaching communication of Patriarch Filaret has been *complexly analyzed*; the religious taxonomy of the imperative based on the principle of physical light dispersion has been *created*; the dispersive structure of religious imperative pragmams has been *developed*; religious preaching speech acts have been *analyzed* based on 12 linguistically significant parameters by J. Searle; methods and techniques of the addresser's religious linguistic influence of the laity's consciousness have been *determined*; expediency of involving related branches in lingvistic studying the religious discourse on the example of the addresser's communication passport has been *justified*; methodology of the researches on religious speech acts has been *improved*.

Keywords: religious discourse, imperative, speech act, illocution, intentionality, micropragmatics, modality, communication passport, perlocution, presupposition, semiotic signs.